

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БІБЛІЙНИХ АФОРИЗМІВ У КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено аналізу афоризмів біблійного походження як складника художнього дискурсу. Особливу увагу звернено на семантико-когнітивні параметри біблійних афоризмів, а також фразем із ключовими біблійними поняттями, що демонструють ціннісні характеристики української мовної картини світу.

Ключові слова: біблійні афоризми, біблеїзми, художній дискурс, лінгвокультура.

Розширюючи духовний світ і формуючи певні переконання, афоризми відображають спосіб пізнання й констатації явищ буття. Саме мова народу є показником способу його мислення та життя, що нерозривно пов'язано зі словом. О. Потебня розглядав мову як активний процес, який розкриває ставлення людини до навколишнього світу і відбувається завдяки зв'язку мови та думки, відповідно, мислення — пізнання. Таке відображення дійсності реалізується через слово — одиницю мови, яка складається зі звукової частини, внутрішньої форми та значення. На думку О. Потебні, слово — це не зовнішній додаток до вже готової в людській душі ідеї необхідності. Воно є засобом створення цієї ідеї, що випливає з глибин людської природи, бо лише за його допомогою структурується думка. Як у слові людина вперше усвідомлює свою думку, так у ньому ж насамперед вона бачить ту закономірність, яку відкриває у світі¹. Значення слова як унікального способу світобудови відображено у Святому Письмі: «Спочатку було Слово, і Слово було в Бога, і Слово було Бог» (Івана, 1:1).

Біблія, як основне зібрання священних текстів християн, стала одним з найбільших надбань світової культури. Біблійні тексти не лише багаті інформативно, вони містять багатогранний комплекс моральних цінностей, що є визначальними в людському житті, — віра, надія, любов, мудрість, доброта тощо. «Біблія, одна з перших книг світу, з'ясувала перспективу людської історії, що сталася з трагічного розриву, самовільного відходу від духовної домінанти буття, від Бога»². Вислови біблійного походження мають всесвітнє звучання, оскільки Святе Письмо перекладено всіма мовами світу.

Водночас деякі крилаті вислови відомих філософів співзвучні біблійним, пор.: «Лише невдячна людина здатна в очі хвалити, а поза очі лихословити» (Піфагор) і «Хто таємно обмовляє ближнього свого, того Я призведу до мовчанки» (Псалом, 101:5); «Краще, щоб вас хвалив хтось інший, аніж хвалити самого себе» (Геродот) і «Нехай хвалить тебе хтось інший, а не уста власні» (Припо-

¹ Потебня А. А. Мысль и язык // Хрестоматия по общему языкознанию / Сост. Л. П. Иванова. — К., 2008. — С. 129–132.

² Сулима В. Біблія і українська література : Навч. посіб. — К., 1998. — С. 4.

відки, 27:2); «Неуцтво — найзліша хвороба» (Платон) і «Не протився істині, а соромся свого неуцтва» (Сирах, 4:25); «З плодів та і того, який кінець, суди всяку справу» (Сковорода) і «Дерево з плоду свого пізнається» (Луки, 6:43–44).

Для того щоб стати крилатим, вислів має бути не тільки вдало скомпонованим, лаконічним, але й відзначатися алегоричністю, смисловою ємністю, образністю, типовістю, що забезпечує можливість його застосування в низці подібних ситуацій. Святе Письмо є унікальною літературно-художньою пам'яткою, в якій уміщено колосальну кількість крилатих висловів, «тут кожний вираз відповідальний, тут кожне слово має своє особливе значення»³. Як зауважує І. О. Голубовська, поняття внутрішньої форми становить важливий інструмент лінгвістичного аналізу не лише на лексичному, а й на фразеологічному рівні. Фразеологічний фонд як основний носій, «констант культури», транслює з покоління в покоління культурно важливі установки певного етносу⁴.

Біблійні афоризми мають насамперед потужний виховний потенціал. Аналізуючи їх на семантичному рівні, можна стверджувати, що більшість з них має повчальний характер, пор.: *не куй зла на ближнього* (Приповідки, 3:29), *рука ледача робить бідним* (Приповідки, 10:4), *не суди і судимим не будеш* (Матвія, 7:1), *хто не працює, той і не їсть* (Павла, II до солунян, 3:10), *хто сіє вітер, пожне бурю* (Осії, 8:7) та ін.

Деякі ті самі крилаті вислови використовуються як у Старому, так і Новому Заповіті, наприклад: *голос волаючого в пустелі* (Ісаї, 40:3; Марка, 1:3), *не тільки хлібом живе людина* (Второзаконня, 8:3; Матвія, 4:4), *умивати руки* (там же, 21:5–7; там же, 27:24) та ін. На відміну від Нового Заповіту, у Старому наявні афоризми, що за своїм змістом антонімічні, пор.: *перелом за перелом, око за око, зуб за зуб* (Левіт, 24:20) і *б'ють в одну щоку, підстав і другу* (Луки, 6:29).

Актуальність дослідження біблійних афоризмів полягає в тому, що тривалий час насильно вилучалися зі сфери наукового інтересу факти релігійної культури, які потребують особливого осмислення та інтерпретації. Без урахування їхньої ролі неможливо дослідити ті процеси, що відбуваються сьогодні в мові, науці, культурі. Зрозуміти природу мови можна за умови вивчення людини та її мовної картини світу, що формує тип взаємин, визначає норми поведінки і ставлення до оточення. Як стверджує Ю. Апресян, будь-яка природна мова відображає певний спосіб сприйняття й організації («концептуалізації») світу⁵.

У цьому контексті Біблія як витвір книжності мала велике значення не лише для формування української лінгвокультури загалом, але й лексико-фразеологічної системи української літературної мови зокрема. Показником такого впливу на мову є засвоєння великої кількості біблійних афоризмів, більшість з яких мовці не асоціюють зі Святим Письмом, напр.: *проти рожна перти, перекувати мечі на орала, будувати дім на піску, корінь зла, на все свій час, блудний син, тримати язик за зубами, берегти як зіницю ока, нести свій хрест, камінь спотикання, хліб насущний* та багато інших.

Питома лексична система представлена великою кількістю лексико-семантичних груп слів з біблійних текстів, які ретрансльовано в художньому дискурсі. Біблійні витоки має також велика кількість усталених словосполучень і фраз, активно вживаних у мові в найрізноманітніших текстових ситуаціях у прямому і

³ Огієнко І. Методологія перекладу Святого Письма та Богослужбових книг на українську мову. — Варшава, 1927. — С. 4.

⁴ Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира. — К., 2002. — С. 105.

⁵ Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Вопр. языкознания. — 1995. — № 1. — С. 45–53.

переносному значеннях⁶. Українська художня література, що формувалася упродовж століть, засвідчує активне використання біблійних висловів. Так, наприклад, афоризм *не кидай перлини перед свиньми* (Матвія, 7:6), що його тлумачать як «не витрачай марно хороших слів і справ на тих, хто цього не розуміє й не оцінить», уживається у творах Л. Глібова («Перли і свині»), І. Франка («Мамо природо»), І. Кочерги («Ярослав Мудрий»), З. Тулуб («Людолови»), О. Гончара («Микита Братусь») та ін. Назву роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» також узятю з Біблії, з «Книги Йова» (6:5–7)⁷.

Українська лінгвокультура відображає найхарактерніші для національної свідомості біблійні афоризми. Наприклад, дуже пильно щось берегти, *як зіницю ока*. Цим висловом часто послуговуються мовці, а також активно його використовують митці слова, напр.: «Ще більше будемо.. берегти *як зіницю ока*, берегти й вивчати безцінну спадщину нашу прекрасну» (П. Тичина).

Біблійний вислів *альфа і омега* усталився в українській мові у двох значеннях: «1. Початок і кінець чого-небудь. — [Неофіт-раб:] Що за слово? [Єпископ:] Те слово — Бог. Він *альфа і омега*, початок і кінець (Леся Українка). 2. Головне в чомусь, основа, зміст, сутність чого-небудь» (СФУМ⁸, 20). — «*Альфо і омего*, коліско і мавзолею — Земле!» (Б. Олійник).

Варіант афоризму *від альфи до омеги* передає значення «від початку до кінця. — Оце діждався новини, оце потішили новинами! Ну що ж, хай кажуть, мусить знати все, *від альфи до омеги*» (Д. Міщенко)» (СФУМ, 20).

Утверджуючи етичні принципи, виробляючи систему духовних цінностей, український народ упродовж віків чітко окреслив межі позитивних і негативних рис людини, що співзвучні біблійним моральним засадам. І це закономірно, оскільки з часів хрещення Русі християнство є ключовим світоглядним підґрунтям національної культури. Такі чесноти, як повага до батьків, доброта, милосердя, прагнення мудрості тощо, стали ключовими в українській світоглядній традиції. Народна мораль тотожна біблійній і засуджує зрадливість, підступність, ідолопоклонство, заздрість, злобу тощо як порочні людські риси характеру, страшні гріхи.

Так, біблійні афоризми *не сотвори собі кумира* (Вихід, 20:4–5), *будьте мудрі, як змії, і невинні, як голубки* (Матвія, 10:16), *Голгофа* (Луки, 23:33), *Каїн (каїнова душа, каїнова печать)* (Буття, 4:1–15), *Іуда (їудине коріння, поріддя)* (Луки, 22:47), *тридцять срібників* (Матвія, 26:15), *Поцілунок Іуди* (там же, 26:46–49) та ін. яскраво відображені в художньому дискурсі, напр.: «Уявляю сьогодні Шевченка в цій залі. Зняковілий від атмосфери полинної ейфорії, він напучує вас у дорогу євангельськими словами: “Оце посилаю я вас, як овець між вовки. Будьте ж мудрі, як змії, і невинні, як голубки”» (Є. Сверстюк).

Афоризм *не сотвори собі кумира* (Вихід, 20:4) означає «не обожнюй земне, не втрачай розуму, не служи людським пристрастям», напр.: «Відпущена всім часу міра, А міра має береги. *Не сотвори собі кумира*, Кумири гірші, ніж боги» (П. Дорошко).

⁶ Козак Р. В. Дух божого слова у біблійних афоризмах (на матеріалі святого писма у перекладі Івана Огієнка) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : Зб. наук. праць.— Кам'янець-Подільський, 2008.— 300 с.

⁷ Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. — К., 2001. — С. 104.

⁸ Словник фразеологізмів української мови / Уклад. В. М. Білоноженко.— К., 2003.— С. 20 (далі — СФУМ).

Біблеїзм *Голгофа* вживається в художньому дискурсі, як правило, в переносному значенні як фізичні та душевні страждання, напр.: «Сто плах перейди, серцеокий, сто плах, сто багать, сто *голгоф*...» (В. Стус).

Усталилися в мовленні не лише біблеїзми, але й похідні утворення з ключовими словами. Так, на позначення лукавих вчинків людини, зради, убивства тощо вживаються афоризми *каїнове діло* — «підступні, лукаві вчинки; зрада, убивство. [Іван:] Для неї [батьківщини] і про рідного сина забудеш, коли цей син звівся нінащо й *каїнове діло* чинить (Я. Галан)» (СФУМ, 205); *каїнова душа* — «зрадлива, підступна людина. Люди зневажали його і називали *каїновою душею* за підлий характер (Я. Галан)» (там же, 228); *каїнова печать* — «тавро зради, злочину. Звістка про пійманого перекинчика швидко облетіла всі човни, і козаки один поперед одного лізли, щоб зазирнути на того, хто навів затаврував себе *каїновою печаттю* (С. Добровольський)» (там же, 501).

Засуджується в афоризмах біблійного походження і зрада Іуди, зокрема: *юдине (їудине) плем'я (поріддя, коріння і т. ін.), Юдині (Іудині) срібняки (срібники), тридцять срібників (срібляників)*, напр.: «Ніхто не жде святого чуда і порятунку теж не жде. Конверт заклеює *Іуда*, підписує: НКВД...» (М. Руденко), «І все одно *їудиному корінню* недовго звиватися» (М. Стельмах), «— І що з цього матимеш? — спитав Григорій з натяком на *тридцять срібників*» (В. Шевчук).

Усталилися в українській мові з низкою різних лексичних значень такі антонімічні біблійні поняття, як «рай» і «пекло»:

Рай — «1) за релігійними уявленнями — місце, де блаженствують праведники після смерті. За біблійною легендою — сад, у якому жили перші люди Адам і Єва до гріхопадіння; 2) красива, благодатна місцевість. Чудове, спокійне, щасливе життя. Насолода, блаженство, щастя; 3) лагідне, ніжне звертання до близької, дорогої людини»⁹.

Пекло — «1) за релігійними уявленнями — місце під землею, куди потрапляють душі померлих грішників для вічних мук; 2) нестерпні, жакливі умови, обставини. Спека, жара. Безладдя, гамір, крик і т. ін.; 3) дуже небезпечне місце; 4) тяжкий душевний стан, моральні муки»¹⁰.

Популярність цих понять засвідчує наявність багатьох прислів'їв та приказок, зокрема:

Лізи (забігати, спішити і т. ін.) поперед батька в пекло — «1. Випереджати інших у чому-небудь; вириватися, вискакувати наперед. Сердито запитав її: — Чого *поперед батька лізеш у пекло*? (М. Стельмах). 2. Не розібравшись у чомусь, діяти необережно, зопалу, необачно. Не треба *поперед батька в пекло лізи*. Почекаємо, побачимо, що і як (З. Тулуб)» (СФУМ, 345).

Вихоплюватися поперед батька (з чим) — «Виявляти нетерплячість у розмові, перебивати, не дослуховувати до кінця співрозмовника. — Це той — у шкіряному кашкеті? — А хоч би й у шкіряному? Не *поспішай поперед батька в пекло* — познайомишся, то й узнаєш (Ю. Збанацький)» (СФУМ, 345).

Мов (як, ніби і т. ін.) Марко (рідше Сивко) у пеклі (по пеклу) — «Ірон. Невпинно, безугавно, без потреби і т. ін. Вона вставала, будила наймишок та наймитів і товклася в пекарні, як *Марко по пеклі* (І. Нечуй-Левицький)» (СФУМ, 368).

Вогнем (полум'ям, пеклом і т. ін.) дихати — «Дуже сердитися, гніватися, виявляти недобррозичливість до когось. Як бачу, що хтось до мене з щирим сер-

⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпін, 2005. — С. 1199.

¹⁰ Там же. — С. 897.

цем, так я до його [нього]; ну, вже коли я бачу, що *злом дихає*, так і я не кохати-му... (В. Винниченко). Бути дуже розлюченим, роздратованим і т. ін. *Бісом дише* Агамемноненко Галес і бистрим бігом все колише, неначе в гніві сам Зевес (І. Котляревський)» (СФУМ, 200).

Спровадити до пекла — «Заподіяти кому-небудь смерть. Ой коби [якби] я була знала, яка моя свекра [свекруха], Я би її *спровадила* відтепер до пекла (Коломийки)» (СФУМ, 685).

У [*саме*] *пекло лізти* (*полізти*) — «1. Намагатися бути там, де найважче, де найбільша небезпека; ризикувати життям. 2. Заради кого-, чого-небудь бути готовим на будь-які випробування; робити неможливе. Я так вас люблю, що, як скажете ви, Я в *пекло полізу* без слова (В. Самійленко)» (СФУМ, 347).

Вислови біблійного походження з поняттям «рай» протилежні за значенням до висловів з поняттям «пекло», напр.: *як* (*мов, ніби* і т. ін.) *у раю*; вживаються з дієсловом *жити* і под. у значеннях: «1. Безтурботно, спокійно, добре. Ховрах.. допитує куму. А та йому: ..Наставили мене суддею до курей, Я їх кохала, як дітей; ..Всі добрість бачили мою, Бо всі жили *мов у раю* (Л. Глібов). 2. У злагоді. Живуть [хто щиро любить] *як у раю*: не тільки сварки і лайки межі ними нема, та й думки противної одно проти другого не зна (Г. Квітка-Основ'яненко)» (СФУМ, 594).

У переносному значенні як синонім до слів *рай, райське життя* вживається *Едем* (*сади Едему*), напр.: «Вечірнє сонце, дякую за день! Вечірнє сонце, дякую за втому. За тих лісів просвітлений *Едем* і за волошку в житі золотому» (Л. Костенко).

Чимало усталено в мовленні фразеологізмів, похідних за значенням, які містять поняття «хрест», що пов'язано з розп'яттям Ісуса Христа, напр.: *як з хреста знятий; нести свій хрест; тяжкий хрест; хрест нести* тощо.

Вислів *як* (*мов, ніби* і т. ін.) *з хреста знятий* має значення «Дуже блідий, змучений, із хворобливим виглядом. Тільки я в хату — суне Карпо до нас, а сам схуд, зчорнів, *як з хреста знятий* (М. Коцюбинський); хто-небудь дуже переживає, переляканий чим-небудь. Походив він [інспектор] так важно по школі, посидів на уроках. А ми, мов мишенята, — нічичирк. Учителі наші, *мов з хреста зняті* — авторитет (Ю. Збанацький)» (СФУМ, 271).

Нести свій (*важкий, тяжкий*) *хрест* — «Терпляче зносити труднощі, все, що судилось і стало неминучим у чиемусь житті; виконувати свій обов'язок до кінця» (СФУМ, 433); «Як добре те, що смерті не боюсь я і не питаю, чи *тяжкий мій хрест*..» (В. Стус).

Особливої популярності набув біблійний фразеологізм *блудний син*, що передає значення «той, хто повертається після довгої відсутності з каяттям, визнаючи свою провину». Спостерігаються також поетичні авторські варіанти, наприклад: «Поклонюся я низько житаю: “Ви простіть мене, *блудного сина*, що вас проміняв, прогадав на сирени, на брук, на машини..» (А. Фальківський); «Звідти почалась наша віра, наша мудрість і мораль. Хоч би як ми збивались на стежки *блудного сина, здичавілого сина* — над нами століттями височів ідеал, і в найтемнішу ніч усе ж світився німб святости, і висока дорога кликала, і ласкава рука прощала» (Є. Сверстюк).

Характерна особливість української лінгвокультури — наявність значної кількості афоризмів з поняттям «Бог», що вживаються в різних комунікативних ситуаціях з метою вираження вітання, побажання, прощання, прохання, здивування, запевнення, розгубленості, невдоволення тощо. Розглянемо деякі з них:

Боже помози (помагай) — «Уживається як побажання успіхів у роботі або в якійсь справі. Жінки ... здалеку гукають Яреськам: — *Боже помози!* (О. Гончар)» (СФУМ, 540).

Дай Боже (Бог, Господи) — «1. Уживається для вираження побажання ко-му-небудь чогось доброго. — Прощай, друже! *Дай Господи*, щоб мали силу чесно й сміливо сповнити свій довг [обов'язок].. — *Дай Боже!* (М. Коцюбинський). 2. Уживається для вираження схвальної оцінки когось, чого-небудь щодо розміру, кількості, якості, ступеня вияву і т. ін. — Що ж? Ви жених такий, що *подай Господи!* (О. Маковей)» (СФУМ, 186).

Поздоров Боже — «Заст. 1 (кого). Уживається для вираження побажання здоров'я, благополуччя, добра. — Та як ваша рука, *поздоров Боже*, Олексію Івановичу, то й з тисячами вправиться! — казали панки (Панас Мирний). 2 (кого, кому). Уживається для вираження подяки з побажанням усього доброго. Я тепер (*поздоров Боже вас*) хоч і багатий на папір, а все-таки на клаптику пишу, бо сказано пустиня, де я візьму, як потрачу (Т. Шевченко). 3 (з кого). Уживається як відповідь на вітання. [Зарудний:] Здрастуйте, діду. [Ярослав:] Поздоров вас Боже... (Ю. Мокрієв)» (СФУМ, 531).

Дякувати Богові (Богу, Господові, Господеві) — «Уживається для вираження заспокоєння, морального полегшення у зв'язку з чим-небудь. — Годі побиватись, дочко, — каже старий свекор, — *дякувати Господові*, втихла [дитина] (Марко Вовчок)» (СФУМ, 232).

Децю ширший за семантичним значенням синонімічний вислів *хвалити Бога*, що вживається для вираження: «1. Задоволення, заспокоєння, морального полегшення у зв'язку з чим-небудь. Він поволі обводив поглядом і говорив їй тільки одно: — *Хвалити Бога*, презимуємо. Держіться, діти, плуга! (М. Стельмах); 2. Добре, гаразд. — А-а-а, чумаченько.., — мертво проскрипів Гарматій. — Як ся маєш? — *Хвалити Бога* (М. Стельмах)» (СФУМ, 742).

Убий (побий) мене Бог — «Уживається для вираження запевнення, заприсягання у правдивості висловленого. — Ти хоч би нашого не крав, а то щоб він ягід приніс. — Чого ти? Йй-богу, принесу! *Бог мене вбий*, коли не принесу! (Панас Мирний)» (СФУМ, 731).

Скажи (скажіть) на милість [Божу (Бога)] — «Уживається для вираження подиву, незадоволення, розгубленості, сумніву і т. ін. — Слухай, Деміде, ти знаєш, що я думаю? — Знаю. — Як Знаєш? — здивувався Бульба? — Ти хочеш погуляти з запорожцями. — Ну, *скажи на милість*. Як це ти дізнався? (О. Довженко)» (СФУМ, 652).

Заклинати Богом (усім святим на світі) — «Пристрасно переконувати, уклінно просити, благати. — Отаке мое щастя, Христе! *Заклинаю усім святим на світі*: будеш іти заміж — не йди за крамаря, не йди за городянина (Панас Мирний)» (СФУМ, 245).

Гнівити Бога (Господа) — «Уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь. — *Не гніви*, Григорію, *Господа*, — почувся знову батюшчин голос. — Молися краще й уповай на милість його (В. Шевчук)» (СФУМ, 150).

Гріх Бога гнівити — передає значення «Нема підстав, не варто марно нарікати на щось, бути незадоволеним чимсь. — Тобі, Мар'яно, *гріх і Бога гнівити*. Хіба ти нещаслива? (С. Васильченко)» (СФУМ, 171).

З Богом, Парасю — «Уживається як побажання: можеш іти. Не хочеш — я тебе не тримаю, *з Богом, Парасю*. І сама потім прийдеш з плачем (П. Козланюк)» (СФУМ, 34).

Йди [собі] з Богом — «Форма прощання з побажанням благополуччя, успіху, щастя і т. ін. — Ну, то *йдіть собі з Богом...* — Ходім, — торкнув Соцький Семена, відчиняючи двері» (М. Коцюбинський). Уживається для вираження побажання позбавитися чієїсь присутності: [Храпко (до молодиці):] Ну, ото розшукуй його [чоловіка] та й прав з його [нього]. А до мене чого ти прийшла? Що я тобі допоможу? У мене свої діти... *Йди собі з Богом!* (Панас Мирний)» (СФУМ, 275).

Чимало фразеологізмів з поняттям «Бог» уживається на позначення застереження від чогось, уникнення неприємностей тощо, наприклад:

Бог (Господь) милував (помилував) — «Кому-небудь пощастило уникнути чогось неприємного, небажаного; все обійшлося. — А ви вже були поранені? — спитала Варвара. — Ні, *Бог милував* (Л. Первомайський)» (СФУМ, 34).

Не дай Боже (Бог, Господи, Мати Божа) — «Уживається для вираження бажання уникнути чого-небудь небажаного, застерегти від чогось. *Не дай Боже* вмирати під тинном (Укр. присл.)» (СФУМ, 186).

Не доведи (не приведи) Господи (Боже, Бог, Господь) — «Уживається для вираження небажання чогось, застереження від чогось або жалю з приводу чого-небудь. *Не доведи Боже*, коли б усі були такі, як отой Грицько: поїли б, здається, одне одного (Панас Мирний)» (СФУМ, 211).

Крий Боже (Господи, Мати Божа, Матір Божа й ін.) — «Уживається для вираження застереження від чого-небудь лихого, поганого, небажаного. Замфір сидів і думав.. про жінку слабу, про діток дрібних, що, *крий Боже*, посиротіють ще... (М. Коцюбинський)» (СФУМ, 313). Усталений вислів *Мати Божа (милостива)* використовується «для вираження позитивних або негативних емоцій: радості, здивування, захоплення, переляку і т. ін. Вона була здалека взята, і така-то вже хороша, чорноброва, а горда та пишна — *Мати Божа!* (Марко Вовчок); Ой, *Мати Божа!* І розказувати боязно! (Марко Вовчок)» (СФУМ, 370).

Хай (нехай) Мати Божа милує (прощає, боронить, помилує і т. ін.) — «Уживається для вираження побажання кому-небудь добра, безпеки, благополуччя і т. ін.; щоб було все добре. Мати обняла дітей, надівши їм невеличкі образки на шию. — *Хай боронить вас... Мати Божа...* Не забувайте, синки (О. Довженко)» (СФУМ, 370).

Звертання до Бога у фразеологізмах передає різні семантичні відтінки — від прохання про щось до насміхання з когось, чогось, наприклад:

Дай (давай) Боже ноги передає значення «необхідність раптової втечі звідкись. Опісля треба було роззброїти всіх коридорних, вивести в'язнів на подвір'я, відчинити двері з тюрми і... *дай Бог ноги* (Ю. Збанацький)» (СФУМ, 186).

Дай Боже (Бог) пам'ять — «Уживається для вираження бажання, зусилля пригадати що-небудь. — Вона [Наташка] нагадує щось мені знайоме, — знову почав Проценко. — Я десь на неї схожу бачив. — О-о, *дай Боже пам'ять* (Панас Мирний)» (СФУМ, 186).

Брати (взяти) на Бога. Афоризм має кілька значень: 1. «Кепкувати, глузувати, насміхатися з кого-небудь. Христя ніяк не могла второпати — жартують із нею, *беруть на Бога* чи правду кажуть? (Є. Гуцало). 2. Обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагатися чого-небудь. — Ти мене одурити хочеш, *на Бога взяти* (В. Собко). 3. Залякувати когось, загрожувати кому-небудь. — Зрозуміло... Зараз я заїду до Рудого і *візьму* його трохи *на Бога*. Єсть підстава? Єсть... Народ не добро... Злочинне недбальство... (С. Добровольський)» (СФУМ, 41).

Наявність у людини таких якостей, як милосердя, доброта, совість, справедливість, засвідчують афоризми з поняттям «Бог» на зразок «*мати Бога за пазухою (в серці, животі, душі і т. ін.)*. — Людина ти чи не людина? *Бога за пазухою маєш?!* (В. Дрозд)» (СФУМ, 372).

Антонімічними за значенням, а саме «діяти безсовісно, безсоромно або жорстоко, не дотримуючись моральних приписів, норм», є такі фразеологізми, як *не боятися (не побоятися) Бога (гріха)*; *не мати Бога в душі (в серці, в животі)*; *не мати Бога в животі, а царя в голові* тощо.

Отже, активне вживання біблійних афоризмів в українській лінгвокультурі свідчить про транслювання художнім текстом національної мовленнєвої картини світу, головним підґрунтям якої є світоглядна духовна парадигма. У художньому контексті біблійні афоризми формують естетичну думку читача, у конкретно-чуттєвій формі відображають у свідомості людини явища об'єктивної дійсності. Використання висловів біблійного походження в різних комунікативних практиках зумовлене екстралінгвальними факторами, а саме релігійно-історичними, соціальними, культурологічними тощо.

T. A. IVASYSHYNA

SEMANTIC AND COGNITIVE POTENTIAL OF BIBLICAL APHORISMS IN THE CONTEXT OF FICTIONAL DISCOURSE

The paper focuses on analyzing biblical aphorisms as an integral part of fictional discourse. Particular attention is drawn to semantic and cognitive parameters of biblical aphorisms as well as phrasemes with key biblical concepts that demonstrate value-oriented characteristics of Ukrainian linguistic worldview.

Key words: biblical aphorisms, biblical expressions, fictional discourse, linguistic culture.